

Alexandre de Riquer, Guillem de Torroella i l'espasa Escalibor

Teresa Costa-Gramunt. Biblioteca de Catalunya, 28/10/2020

Quan el maig de l'any 1909 Alexandre de Riquer va escriure el Cant VIII titulat *Escalibor*, Cant que forma part dels divuit poemes que integren el *Poema del bosc*, publicat el 1910, no devia pensar, ni de lluny, en el que podríem considerar el seu exili voluntari a l'illa de Mallorca, on va morir el 13 de novembre de 1920, ara fa cent anys.

Alexandre de Riquer va decidir aquest destí l'any 1917 dolgut, amb l'ànim entristit per com els noucentistes amb un discurs racionalista, endreçat i sever, intentaven esborrar les petges del mític i el simbòlic de l'existència en l'atmosfera cultural ambient, aspectes tan presents, tan cardinals en el llenguatge dels modernistes que Riquer va conrear amb tots els colors de la seva paleta de poderosa imaginació creativa.

Cal advertir que viure i recrear el meravellós que emana de la naturalesa pròdiga no és fer volar coloms, com es podria acusar de manera simple, reductiva, als modernistes en la seva joiosa i lliure expansió temperamental que buscava l'ànima de tota cosa. La imatge del vol del colom és ben significativa: la iconografia cristiana presenta l'Esperit de Déu, l'Esperit Sant, en la forma d'un colom. Els símbols s'expressen en imatges.

El meravellós, el mític i el simbòlic que habita amb tanta naturalitat en els boscos, rius, muntanyes, coves i palaus de la rondallística tradicional, i es vivifica, plàstic i dansaire, en els rituals que ens recorden el pas de les estacions de l'any, és un aspecte del coneixement de la realitat per la via poètica, i no sembla que ens hàgim de permetre fer fora la poesia de la nostra vida, ja que la poesia és una expressió artística que tanta felicitat ha creat en el cor humà sempre assedegat de bellesa fins i tot en el tràgic de l'existència.

«Els mites són el transcendent en relació al present», escriu de manera sintètica el mitògraf Joseph Campbell, que ha bussejat en l'estudi de la mitologia no només com a part del saber del món antic sinó també com a

una ben actual via de transformació personal, de renaixement de l'ànima. Quin mite vius, ens podríem preguntar, i en la resposta trobaríem un retrat de l'ànima com per exemple en la figura de l'heroi, un model sorgit de la tradició grega que en la seva dinàmica interna entronca amb l'esperit del cavaller medieval.

No hauria de ser contraposat, el quotidià i el meravellós, sinó harmonitzat en l'existència humana que si bé no pot viure de la poesia, sense una mica de poesia l'ànima es neuleix. Cal recordar que en la seva dimensió transcendent la poesia és el llenguatge amb què l'ànima s'expressa. Així, tal com afirma Joseph Campbell, «correspon al poeta senyalar el valor vital que tenen els fets que ens envolten i divinitzar-los, proporcionant-nos d'aquesta manera imatges que vinculen el quotidià amb l'etern».

En aquest context que enllaça el quotidià amb l'etern, citarem el poeta mallorquí Guillem de Torroella, nascut al voltant de l'any 1348, no se sap la data exacta de la seva naixença ni tampoc la de la seva mort. És bella la circumstància que relaciona el poeta Torroella amb Alexandre de Riquer pel fet d'estar tots dos vinculats a l'illa de Mallorca, així com d'haver reeixit en l'empresa de fer coincidir corrents mítics i històrics en una creació literària.

L'any 1375 Guillem de Torroella va escriure *La faula*, una petita novel·la en vers en llengua provençal plena de catalanismes, la qual cosa situa aquest treball com un fruit primicer en l'arbre genealògic de la literatura catalana. Guillem de Torroella, que amb la seva novel·la renova i actualitza la llegenda artúrica i els aspectes del meravellós i el simbòlic que duu incorporats en el relat, hi aporta el més real i quotidià que hi ha al món: la llengua pròpia, demostrant d'aquesta manera que amb la seva llengua podia crear literatura a l'altura dels clàssics grecs i romans. Si més no, hi aspirava.

A *La faula* s'hi explica un viatge de l'autor, misteriosament raptat, a l'om d'una balena que, partint de Sóller, a l'illa de Mallorca, navega cap a l'Illa Encantada. En aquesta illa el jove explorador es troba amb la fada Morgana, germana, alguns diuen que germanastra, del rei Artús del qual

té cura. Després d'una llarga conversa amb el rei Artús, Guillem de Torroella torna a casa.

En una de les possibles lectures de *La faula*, podem veure en el viatge de Guillem de Torroella que va de Mallorca a l'Illa Encantada i el posterior retorn a Mallorca carregat el magí amb tot el que ha vist, viscut i sentit, una metàfora de l'aventura de la vida humana i el seu destí de retorn a la llar d'origen que el poeta grec Homer va simbolitzar en l'illa d'Ítaca.

Però la valoració tan literària com antropològica d'aquest conte de Guillem de Torroella va més enllà i es constitueix en un interessant document de l'època, ja que dona fe de l'evolució de les llegendes artúriques que circulaven per l'Europa d'aquell moment. La novel·la pren la personalitat de Torroella amb l'exposició d'un viatge al Més Enllà on conviuen els motius del mític i el meravellós, tan propis de la matèria de Bretanya, amb fets quotidians com partir del port de Santa Caterina de Sóller, i ser el mateix escriptor el protagonista d'aquest viatge que el situa entre dos mons: el món real de l'escriptura i el món de l'imaginat a través de la conversa del narrador-viatger amb el mitificat rei Artús.

La llegenda artúrica tradicional diu que, ferit mortalment després de la cruenta batalla de Salesbières, el rei Artús de Bretanya va ser portat en una nau a Avalon per tal de ser curat de les seves ferides. Les llegendes posteriors contenen que Artús encara és a Avalon, una illa del riu Bret, en el comtat de Somerset, si bé Avalon ha esdevingut un lloc doblement mitificat pel fet que els bretons esperen el retorn del seu rei sa i estalvi, esperen que aquest noble rei encapçali l'alliberament de la nació bretona. Per tant, Artús encarna la tradicional figura del rei desitjat que en el cas d'Artús s'adorna amb tots els valors de la cavalleria espiritual. D'aquí ve que l'espasa Escalibor, tal com també ho escriu Alexandre de Riquer en el seu Cant dedicat a la famosa espasa, no pugui ser brandada si no és per un cavaller de cor net com és el del rei Artús, i que en el poema de Riquer trobem encarnat en la figura del *bon cavaller*.

Quan el viatger Guillem de Torruella arriba a l'Illa Encantada, que els estudiosos diuen que podria ser Sicília, ja que el seu temps primaveral encaixa amb la idea d'un lloc plàcid, edènic, troba el rei Artús reposant en

un llit sumptuós, propi de la seva majestat. El rei sosté entre les seves mans la meravellosa espasa Escalibor i la mira fixament mentre sospira i plora. Amb maneres corteses, Guillem li pregunta si realment ell és aquell rei Artús del qual tothom parla i que els bretons esperen que retorni per tal de reconquerir les terres que els han estat arrabassades. El rei li diu que sí, que ell és Artús, i que quan torni a casa després del seu viatge expliqui el que ha vist i sentit: per una banda, que la seva salut ha estat recuperada perquè un cop l'any rep la visita del Sant Greal que el nodreix amb «mannà del cel», i, per l'altra banda, que el seu estat d'ànim es troba trist, abatut, a causa de la decadència galopant dels valors cavallerescos.

En l'escriptura de *La faula*, tal com diu Isabel de Riquer, que ha estudiat a fons aquest text escrit al segle IV, Guillem de Torruella demostra amplis coneixements de la tradició més ortodoxa i antiga de la llegenda artúrica, així com de la matèria de Bretanya que hi està lligada. Partint, doncs, de la tradició, Guillem de Torruella adapta la llegenda artúrica a l'imaginari de cultura catalana en el qual els boscos també són habitats per fades i follets, i dones d'aigua que fan encanteris, així com als nobles no els manca l'esperit cortès provençal i la devoció per la Copa Santa.

En la composició dels Cants que integren el *Poema del bosc*, Alexandre de Riquer mostra igualment un gavadal de coneixements tant de l'imaginari i de la rondallística popular catalana que tant enriqueix i il·lumina les composicions que integren el *Poema del bosc*, com de la llegenda artúrica i cavalleresca que inspira el Cant VIII titulat *Escalibor*. Així, doncs, en les creacions literàries de Torruella i Riquer inspirades en la llegenda del rei Artús cal llegir-hi el que en la cavalleria espiritual significa la espasa. S'hi refereix de manera ben específica Alexandre de Riquer quan escriu en un dels versos d'*Escalibor*: «Cavaller, qui que sies, si no tens fe perfecta,/ una creència santa, un ideal fervent,/ no avancis d'un pas, retira't amb respecte».

La espasa Escalibor pertany a un rei que morint no mor, és a dir, que la mort li és una major naixença, com va escriure un altre poeta modernista, Joan Maragall. L'espasa artúrica es constitueix en un símbol de l'etern que ens habita, i, per tant, aquesta espasa, com la paraula, no pot ser usada en

va, ni eina que negligeixi la defensa dels valors humans, ni metall impur que barri el pas a la vida de l'esperit.

Tal com es desprèn d'aquests dos versos del Cant VIII del *Poema del bosc* de Riquer: «Sentí el bon cavaller la fe dins de son pit/ respecte sant per Déu, per la llei verdadera», l'espasa Escalibor cantada, exaltada per Riquer en el seu poema és, doncs, una figura simbòlica de la recta i noble consciència humana que, dirimint el bé del mal, fa brillar l'Esperit de Déu i la seva llei eterna. És per aquest motiu d'eternitat, o del que roman en l'imaginari col·lectiu que la humanitat compartim, que l'espasa de la llegenda artúrica podia ser vivificada per Guillem de Torroella en la seva faula, com gairebé set segles després va ser vivificada per Alexandre de Riquer en el seu poema *Escalibor*.